

Právní pluralismus v Osmanské říši od druhé poloviny devatenáctého století a manželské právo

Karolína Hanzlová* – Lenka Bezoušková**

Abstrakt: Příspěvek představuje na příkladu manželského práva fenomén právního pluralismu v Osmanské říši v období od druhé poloviny devatenáctého století až do samotného zániku Osmanské říše. V popředí zájmu je milletový systém, ukazující na rozdílné postavení jednotlivých náboženských komunit a vývoj právní úpravy rodinného, respektive manželského práva. Článek částečně nastiňuje i vývoj v soudnictví, kde před a po reformách tanzímátu hrála roli jak náboženská, tak i státní příslušnost a poukazuje zde na projevy právního pluralismu. Reformy tanzímát, které měly mimo jiné za cíl formalizovat právní řád a centralizovat správní soustavu, jsou diskutovány v druhé části příspěvku, včetně změn, které tyto reformy vnesly i do manželského práva. Pluralitní charakter systému byl citelně upozaděn již samotnými reformami tanzímátu a na poli manželského práva korunován přijetím Osmanského rodinného práva.

Klíčová slova: právní pluralismus, millet, Osmanská říše, qánún-náme, rodinné právo, manželské právo, islámské právo, náboženské soudy, nizámíje

Úvodem

Roztříštěnost právní úpravy v závislosti na příslušnosti ke konkrétnímu stavu, vrstvě nebo náboženství není nic, s čím bychom neměli z naší historie zkušenost. Princip personality se velmi silně projevoval i ve středověkém právu, stejně tak i v raném novověku a setkali jsme se s ním i v období Protektorátu Čechy a Morava. Podíváme-li se směrem na východ, do Osmanské říše, zjistíme, že náboženská příslušnost hrála zásadní roli především v otázkách personálního statusu tak, jak je vymezen v islámské jurisprudenci, tj. v oblasti práva rodinného, dědického a nadačního (upravující především dobročinné a rodinné nadace případně i darovací smlouvy). Rodinné a dědické právo bylo aplikováno na subjekty žijící v Osmanské říši podle jejich náboženské příslušnosti, pokud se jednalo o „místní“ obyvatelé spadající pod systém tzv. *milletů*. Systém práva doznal později velkých změn a začal být o poznání více pluralitní s příchodem cizinců, na něž se řada pravidel aplikovaných na osmanské subjekty nevztahovala. I když se značná část nástupnických států Osmanské říše rozhodla potlačit pluralitu práva a šla cestou unifikace, jsme v některých zemích dodnes svědky pozůstatků *milletového systému*, typicky v podobě připuštění odlišných právních úprav v oblasti rodinného a případně i dědického práva v závislosti na náboženské příslušnosti osoby, jak je tomu např. v Libanonu, Egyptě či Izraeli a na palestinských územích.

* Mgr. et Mgr. Karolína Hanzlová, doktorandka, Fakulta právnická Západočeské Univerzity v Plzni. E-mail: karolina.hanzlova@email.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0575-8836>. Text vznikl v rámci řešení interního projektu ZČU SGS-2023-012 *Právo v běhu času* 4, který je řešen na katedře právních dějin Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni.

** JUDr. Lenka Bezoušková, Ph.D., LL.M., Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni. E-mail: lenka.bezouskova@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2567-1682>.

V tomto příspěvku se snažíme systematicky provést čtenáře tématem, poukázat na postupné změny na poli práva personálního statusu, respektive práva manželského před reformami tanzímátů, během nich až do samotného rozpadu Osmanské říše, tj. až do roku 1922. Zároveň je částečně poukazováno na proměny soudních soustav, jejichž podobu měl ve svých rukou sultán. Uvedený časový rámec (*status quo* před reformami tanzímát – zánik Osmanské říše) nám umožňuje přiblížit komplexně dynamiku změn na poli práva.

1. Rodina a její pozice v Osmanské říši

Osmanská říše byla rozlehlou a, co do složení obyvatel, velmi pestrá říší s mnoha národy a etniky hlásícími se k rozličným náboženstvím. Společnost byla sice heterogenní, společným znakem pro různorodé skupiny obyvatel žijící na jejím území v 19. století byl nicméně důraz kladený na rodinu. Rodinou se nerozuměla nukleární jednotka, jak tomu je dnes, ale vícegenerační socioekonomická jednotka, která poskytovala svému členovi zázemí, bezpečí a ochranu, obvykle i přímo či nepřímo zaměstnání. Typické bylo společné soužití, což se promítalo i do rozdělení měst na administrativní celky obývané určitou komunitou. Toto rozdělení bylo spíše výsledkem historicko-spoolečenského vývoje než výsledkem aplikace náboženských pravidel.¹ Jednalo se o tradiční společnost, v níž významnou roli hrála čest členů rodiny a potažmo rodiny jako celku, a její zachování. Snahou rodiny bylo udržení pospolitosti, což se v rodinném, respektive manželském, právu projevovalo i sňatky mezi bratřenci a sestřenicemi² a snahou společenské restriktce smíšených manželství, tj. manželství mezi osobami různých vyznání.³ Mimomanželský sexuální styk (*ziná*) byl nelegálním a společensky nepřijatelným jednáním, přičemž děti narozené z nedovoleného styku byly vystaveny složité právní, ale i společenské situaci.⁴

Ve zkoumaném období, tedy od druhé poloviny 19. století až do samotného zániku Osmanské říše dochází k celospolečenské změně, která se projevila i v manželském právu. Říše se otevřela modernizaci, která s sebou přinesla změnu tradičního modelu rodiny i pozice ženy ve společnosti. V důsledku technologického pokroku, komunikačních prostředků, urbanizace a industrializace rostl význam nukleárních rodin. Žena, která i v rámci tradičního modelu rodiny tvořila významný článek této pospolitosti, dokonce vstupuje

1 OSTŘANSKÝ, B. Islám a nemuslimové. Náboženské menšiny a jejich islámská reflexe. In: GEBELT, J. *Ve stínu islámu*. Praha: Vyšehrad, 2016, s. 33.

2 Tato praxe je stále v mnoha regionech, které byly součástí Osmanské říše obvyklá. Tato manželství uzavřená mezi pokrevními příbuznými tvoří obecně v arabských zemích 20–60 % z celkového počtu uzavřených manželství. Nejrozšířenější je tato praxe v Súdánu, Mauretánii, Spojených arabských emirátech, Iráku a Saúdské Arábii, kde počty dosahují horní procentuální hranice. AL-GHANIM, K. A. Consanguineous marriages in Arab societies. *Journal of Psychology and Clinical Psychiatry*. 2020, Vol. 11, No. 6, s. 166; EDLUND, L. Cousin Marriage is Not a Choice. *AEA Papers and Proceedings*. 2018, Vol. 108, s. 354.

3 Ojedinelé se objevila manželství například mezi muslimy a křesťankami, obvykle pouze ve formě manželství na cestách. ORTAYLI, I. *Studies on Ottoman Transformation*. Istanbul: The Isis Press, 2010, s. 135.

4 Nemanželské dítě, označované za *ibn harám* nebo *walad az-ziná* mělo *de iure* pouze matku a nikoli otce. Základní pravidlo pro určení otcovství totiž zní *al-walad li-l firáš* – dítě náleží k manželskému loži. Podle tohoto pravidla je třeba manželské smlouvy, jež v případě nedovoleného pohlavního styku absenteje. Nabízela se možnost uznání dítěte za vlastní, ale tato možnost se nezdála být příliš často využívána, obzvláště ne v případech *ziná*. Blíže viz např. ORTAYLI, I. *Studies on Ottoman Transformation*, s. 141.

v tomto období do veřejného života.⁵ Jedním z nástrojů modernizace je i reforma právního řádu. Osmanská říše podnikla na tomto poli celou řadu kroků, jež významným způsobem následně ovlivnily i právní řády nástupnických států po jejím rozpadu – především oblast manželského práva, na níž se tento článek zaměřuje.

2. Milletový systém

Jak již bylo výše uvedeno, obyvatelé Osmanské říše nebyli jen turečtí muslimové. Na území říše žily i jiné národy či etnika hlásící se k různým náboženstvím. Vedle muslimů,⁶ kteří byli převládající náboženskou skupinou, pobýval na území říše i tzv. lid knihy,⁷ tzv. *dhimmí*, tedy židé a křesťané – z nichž nejpočetnější byli vyznavači řeckého pravoslaví, Arméní⁸ a katolíci.⁹

Efektivním nástrojem pro správu takto rozsáhlé říše s tak rozmanitou skladbou obyvatelstva se stal tzv. *milletový systém*,¹⁰ jež umožnil udržet dobytá území, kontrolu nad nimi a relativní stabilitu, a to i přes jejich multikulturní charakter.¹¹

Původ a přesná datace vzniku *milletového systému*¹² není dosud spolehlivě doložena. Podle některých autorů tento přístup vůči jinověrcům vychází již z medínskému období islámu či z praxe navazující na Římskou a Byzantskou říši.¹³ Jiné studie datují vznik systému do počátků Osmanské říše a popisují *millety* jako značně izolované jednotky, které byly spravovány představiteli dané náboženské komunity, jejímž členům byla umožněna aplikace pravidel vycházejících z jejich náboženství, mj. právě i v oblasti práva personálního statusu, tj. rodinného (a tím pádem i sledovaného manželského práva)

⁵ Liberalizace společnosti byla postupná a zpočátku se týkala především žen z vyšší a střední vrstvy. ORTAYLI, I. *Studies on Ottoman Transformation*, s. 144.

⁶ Tzv. *millet-i hakime*; převládající odnoží islámu na území Osmanské říše byli sunnitě. Vedle nich zde žily také další odnože např. ší'itě, alevitě, jezídě, nicméně ačkoliv byli všeobecně považováni za muslimy, nenáleželo jim právo autonomní náboženské společnosti v rámci *milletového systému*. ALKAN, N. *Non-Sunni Muslims in the Late Ottoman Empire*. I.B. Tauris, 2022, s. 9.

⁷ Jednalo se o skupiny obyvatel vyznávající monoteistické náboženství, tj. křesťanství či judaismus, na území Íránu i zoroastriji. Tyto skupiny měly oprávnění svobodně vyznávat své náboženství, právo na ochranu života a majetku ze strany státu tak, jak to bylo garantováno muslimům. Byla jim však uložena povinnost platit zvláštní daň (*džizja*) a akceptovat svrchovanost Osmanské říše. GERBER, H. *Crossing Borders, Jews and Muslims in Ottoman Law, Economy and Society*. Istanbul: The Isis Press, 2011, s. 21. Některá restriktivní pravidla nicméně platila i pro muslimy – TAGLIA, S. *Náboženství v Osmanské říši*. In: GEBELT, J. *Ve stínu islámu*. Praha: Vyšehrad, 2016, s. 50.

⁸ Do tohoto *milletu* se řadili především Arméní patřící k arménské církvi, překvapivě sem patřili i někteří Turci píšící arménskou abecedou, egyptští Koptové a syřští jakobité. LEWIS, B. *Dějiny Blízkého východu*. Praha: NLN, 2002, s. 284.

⁹ V 19. století se v důsledku posilování přítomnosti a vlivu evropských mocností na území Osmanské říše objevují i nové *millety*, které korespondují se silicím nacionalistickým proudem. Vzniká *millet* arménských protestantů a arménských katolíků. GOMBÁR, E. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 1999, s. 145; dále také samostatný *millet* chaldejsskokatolický a syrskojakobitský. ŘOUTIL, M. *Asyřané/Syřané*. In: GEBELT, J. *Ve stínu islámu*. Praha: Vyšehrad, 2016, s. 111.

¹⁰ Označení *millet* odpovídá slovu *národ* nicméně bez politické konotace. Dále je používán ve smyslu komunita, minorita ORTAYLI, I. *Studies on Ottoman Transformation*, s. 144. Tento pojem nicméně nezešel z Osmanské říše, ale ze západní Evropy. TAS, L. *The Myth of the Ottoman Millet System, Its Treatment of Kurds and a Discussion of Territorial and Non-Territorial Autonomy*. *International Journal of Minority and Group Rights*. 2014, Vol. 21, No. 4, s. 499.

¹¹ TAS, L. *The Myth of the Ottoman Millet System*, s. 498.

¹² Dle L. Tase lze označení *systém* považovat za zavádějící, protože evokuje staticnost, jednotnost a přísnou strukturovanost, což neodráží skutečný přístup. Raději tak pracuje s pojmem *milletová praxe*. TAS, L. *The Myth of the Ottoman Millet System*, s. 498.

¹³ *Ibidem*, s. 500.

a dědického práva. Dle novějších výzkumů lze nicméně předpokládat, že toto uspořádání vzniklo postupně, přičemž existenci *milletů* je možné spolehlivě doložit až počátkem 19. století.¹⁴ Praxe aplikace práva v rámci jednotlivých *milletů* se v různých částech říše značně lišila a vynutitelnost některých pravidel mohla být pouze formální.¹⁵ Situace se nelišila jen místně, ale i v jednotlivých obdobích a těžko říci, zda lze paušálně hodnotit tento systém, aniž by se hodnocení vztahovalo na konkrétní oblast Osmanské říše v konkrétním čase.¹⁶

Důsledkem tohoto uspořádání byl pluralitní charakter právního řádu Osmanské říše, neboť každá náboženská komunita uplatňovala vůči svým členům vlastní pravidla, a to i v oblasti práva manželského, jež bylo určováno náboženskou příslušností jednotlivce. Výsledkem byl vznik celkem osmnácti systémů norem,¹⁷ vztahujících se mimo jiné i na uzavírání manželství, práva a povinnosti mezi manžely, péči o děti a případný rozvod. Spory vycházející z rodinných vztahů řešil příslušný náboženský soud, ať už jím byl rabínský soud pro židovskou komunitu, nebo církevní soud (konkrétní křesťanské církve). Stát tak nezasahoval přímo do vztahů mezi manžely v nemuslimských komunitách, neurčoval obsah těchto vztahů a ani nestanovoval procesní pravidla řízení. Svou představu nicméně nepřímou prosazoval skrze duchovní vůdce, představitele těchto komunit, neboť legitimita jejich úřadu byla vázána na oficiální pověření skrze panovnické jmenovací listiny.¹⁸

3. Právo a jeho aplikace soudy před a po reformách tanzímátu

3.1 Manželské právo v Osmanské říši a právní pluralismus před reformami tanzímátu

Právní systém v Osmanské říši ponechával jistou svobodu co do určení a aplikace norem práva personálního statusu. Jaké normy se vztahovaly na nejpočetnější komunitu, tj. muslimy před reformami tanzímátu? Právní úprava manželského práva do přijetí Osmanského rodinného práva roku 1917 vycházela primárně z šari'í. Primární prameny islámského práva (Korán a sunna) obsahují jen malou výseč pravidel manželského práva, komplexní systém pravidel poskytuje až islámská jurisprudence (*fiqh*), která je na primárních pramenech, zdrojích, vystavěna. Zásadní roli v Osmanské říši hrála pravidla hanafijské právní školy, tj. hanafijský *fiqh*. V praxi se pracovalo s právními spisy podchycujícími pluralitu

¹⁴ Z osmanské korespondence vyplývá v této době existence tří *milletů* – řeckého pravoslavného, arménského a židovského – TAGLIA, S. *Náboženství v Osmanské říši*, s. 42. Na druhou stranu Tas poukazuje na to, že často nejsou zmiňovány i jiné skupiny, jako např. Kurdové, Jezidové, Alevité či Asyřané. TAS, L. *The Myth of the Ottoman Millet System*, s. 502.

¹⁵ Jsou tak známé případy židů žijících v sousedství s muslimy, protože zřídka šlo o absolutní segregaci obyvatel. V některých městech bylo umožněno stavět nové synagogy v odpovědi na populační růst. GERBER, H. *Crossing Borders, Jews and Muslims in Ottoman Law, Economy and Society*, s. 43, 111.

¹⁶ Text článku se zaměřuje na stav *milletového systému* v druhé polovině devatenáctého století až do zániku Osmanské říše v roce 1922.

¹⁷ Tas dokonce uvádí, že v praxi existovaly odlišné zvyklosti v jednotlivých regionech i v rámci jedné (etnické) skupiny. TAS, L. *The Myth of the Ottoman Millet System*, s. 507.

¹⁸ IMBER, C. *The Ottoman Empire 1300–1650*. London: Bloomsbury Publishing, 2019, s. 207; VAN DEN BOOGERT, M. H. *The Capitulations & the Ottoman Legal System. Qadis, Consuls and Beraths in the 18th Century*. Leiden: Brill, 2005, s. 54.

právních názorů¹⁹ i uvnitř hanafijské právní školy a dále pak i se Sbírkami fatew²⁰ (Pojednáními o názorech a rozhodnutích).²¹ Jakkoli se jednalo o „pouhé“ spisy, přistupovalo se k nim, jako by to byly kvazizákony. Soudce měl k dispozici kompendia *fiqhu* a sbírky fatew, z nichž vycházel ve své rozhodovací praxi. Nadto reflektoval i další „zdroje“, např. listiny uložené u soudu v registrech (*sidžill* či *sidžillat aš-šarí'a*)²² či praktické „manuály“ určené soudcům.

Je známo, že právních škol v sunnitském islámu je více. Obvykle se uvádí, že osmanské soudy byly povinny (na základě rozhodnutí sultána) rozhodovat podle výše zmiňované hanafijské právní školy, jakožto školy dominantní v Osmanské říši.²³ Znamená to, že soudy aplikovaly pravidla hanafijské jurisprudence, když rozhodovaly v otázkách manželského práva (či obecně práva personálního statusu)? Z výše uvedeného tvrzení o dominanci hanafijské právní školy nelze dovozovat její výlučnou aplikaci soudy v celé Osmanské říši. Soudy v některých „okrajových“ částech říše aplikovaly i málikovskou nebo šáfiovskou právní školu.²⁴ Soudní praxe byla zároveň pestřejší. I hanafijský soudce respektoval například v rozvodových otázkách názory šáfi'ovského nebo hanbalovského madhabu (právní školy).²⁵ Nadto je třeba ještě zohlednit jev označovaný někdy v odborné literatuře jako *forum shopping* či *shopping for justice*.²⁶ Studie ukazují, zjednodušeně řečeno, že v některých oblastech a obdobích se mohl návrhatel cíleně obrátit na konkrétní islámský soud, u něhož očekával rozhodnutí ve svůj prospěch, a umně tak využíval

¹⁹ Prim hrálo dílo od mulláha Husrawa *Durar al-huqqám fí šarh ghurar al-ahkám*, osmanského šejch al-isláma a následně pak od sedmnáctého století dílo Ibrahíma Halabího (z. 1549) *Mutlaqa al-abhur*, jež vycházely z předchozích spisů předešlých učenců (blíže např. AKGÜNDÜZ, A. *Islamic Private Law. Documents on Practice from the Ottoman Archives*. Rotterdam: Islamic University of Applied Sciences Rotterdam, 2017, s. 151) Vedle těchto spisů se lokálně těšily velké pozornosti i jiní učenci, muftíové, jako např. Khajr ad-Dín Ramlí (z. 1671) a jeho *Kitáb al-fatawá al-kubrā li-naf al-birrīja*.

²⁰ *Fatwou* se rozumí právní stanovisko, posudek znalce *fiqhu*. *Fatwa* je v sunnitském prostřední typicky odpovědí na konkrétní otázku položenou muslimem učenci. Formálně není závazná, muslim se jí zpravidla ale dobrovolně podřídí a je-li vydána vysoce postaveným či uznávaným učencem, může působit silou přesvědčivosti i na další učence.

²¹ AKGÜNDÜZ, A. *Islamic Private Law. Documents on Practice from the Ottoman Archives*. Rotterdam: Islamic University of Applied Sciences Rotterdam, 2017, s. 147.

²² RUBIN, A. Legal Borrowing and its Impact on Ottoman Legal Culture in the Late Nineteenth Century. *Continuity and Change*. 2007, Vol. 22, No. 2, s. 289–290.

²³ KILINÇ, A. The Influence of the Ottoman State on Islamic Law. *YBHD*. 2022, Vol. 2, s. 558–559.

²⁴ V souvislosti s islámskou právní vědou se v rámci sunnitského islámu hovoří o čtyřech právních směrech-školách, tzv. *mazhabech*, a to o hanafijské (*madhab hanafí* či *hanafíja*), málikovské (*madhab málikí* či *málikíja*), šáfí'ovské (*madhab šáfí'í* či *šáfí'íja*) a hanbalovské (*madhab hanbalí* či *hanbalíja*) – jak uvádí i prof. L. Kropáček, byť se v české odborné literatuře setkáme i s označením škol odlišným, a to hanafitská, málikitská, šáfí'itská a hanbalitská, jak preferují např. O. Beránek či P. Tupek. Sporadicky se setkáme s označením hanifovská právní škola. Hanafijská právní škola pak byla oficiálně „státní“ školou v Osmanské říši (KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 119). Rozhodnutí soudců, kteří následovali jinou právní školu, mohlo podléhat schválení soudcem hanafijské právní školy (*madhabu*, *mazhabu*) IMBER, C. *The Ottoman Empire 1300–1650*, s. 220.

²⁵ Tucker ukazuje na soudní praxi v Damašku, Jeruzalémě a Nábulusu, kde o rozvodech rozhodovali soudci hanafijské právní školy. Byli si ale vědomi striktních pravidel hanafijského *madhabu*, který nedovoloval rozvod ani v případě, že byl manžel nepřítomen a ženě nezanechal majetek z něhož by mohla uspokojovat své potřeby (výživné). Hanbalovská a šáfí'ovská právní škola byly o poznání vstřícnější a rozvod připouštěly. Praxe si tak našla způsob, jak sejmout útrapy z žen a umožnit rozvod, když se opřela o *fatwy* významných učenců. Blíže viz: TUCKER, J. *In the House of the Law. Gender and Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine*. Cairo: AUC Press, 1998, s. 83–87.

²⁶ Zmíňme např. studii Shahama (SHAHAM, R. *Shoppings for Legal Forums. Christians and Family Law in Modern Egypt*. In: MASUD, M. K. – PETERS, R. – POWERS, D. S. *Dispensing Justice in Islam. Qadis and their Judgements*. Leiden: Brill, s. 451–469) či Shahara (SHAHAR, I. *Legal Pluralism in the Holy City. Competing Courts, Forumshopping, and Institutional Dynamics in Jerusalem*. Surrey: Ashgate, 2015).

plurality i uvnitř islámské jurisprudence. Právní pluralismus s sebou nesl i konflikty práva, konflikty mezi právními systémy jednotlivých náboženských komunit. Není až tak překvapivé, že v případě kolize byla dána přednost islámskému právu, podle právního principu *al-islám j'alu wa lá j'alu 'alajhi* „islám má přednost a nic není nad ním“, tj. hierarchicky výše je islám.²⁷

Podíváme-li se na aplikační praxi, pak zjistíme, že vedle výše uvedených spisů hanafijského *fiqhu* a *fiqhu* dalších právních škol byly soudy aplikovány i právní předpisy vydané panovníkem. Předpisy často reagovaly na konkrétní situaci v některé z provincií,²⁸ a jejich vydávání panovníkem se stává čím dál častějším koncem 15. a začátkem 16. století, byť se zprvu týkají zejména práva trestního, daní či držby půdy²⁹ a do oblasti islámského manželského práva zasahují velmi výjimečně,³⁰ se záměrem upravit jen dílčí otázky. Tyto předpisy mohly být vydávány podle islámské doktríny *sijása šar'ija* („politická šaría“) v mezích stanovených šariou,³¹ tj. neměly být v přímém rozporu s ní, jako by byly jejími „prováděcími“ předpisy. Tyto předpisy šly častokrát nad rámec pravidel hanafijské jurisprudence, jak uvádí odborná literatura, a například ukládaly pod sankcí neplatnosti povinnost uzavřít manželskou smlouvu za přítomnosti qádího. Edikty se ale mohly vztahovat jen na některé osoby jakožto adresáty, například jen na dcery sultána, kterým bylo garantováno právo rozvodu,³² i když jej jiné ženy v daném případě neměly atd.

Z výše uvedeného stručného nástinu vyplývá, že soudy aplikovaly v případě muslimů žijících na území Osmanské říše různé druhy norem – pravidla islámské jurisprudence, ať už hanafijské, nebo jiné sunnitské právní školy, vysvětlená v různých spisech či fatwách, místní obyčej, ale i normy obsažené v právních předpisech vydaných vládcem.

Vedle systému norem pro muslimskou majoritu existovaly v rámci Osmanské říše též náboženské právní systémy menšin tvořících *millety*. Svou roli hrálo i nadále zvykové právo a v některých oblastech tradičně vyskytující se súfijské řády.³³ Kromě *milletů* a náboženské příslušnosti se v manželském právu aplikovaném na území Osmanské říše projevovala i přítomnost neosmanských subjektů a v neposlední řadě i role evropských mocností. Různorodá skladba obyvatel a právní pluralismus se tak nutně projevil i v soudní soustavě, která se v druhé polovině 19. století sestávala nejen ze soudů náboženských.

²⁷ MICHAELS, R. Global Legal Pluralism and Conflict of Laws. In: BERMAN, P. S. (ed.). *The Oxford Handbook of Global Legal Pluralism*. Oxford: Oxford University Press, 2020, s. 632.

²⁸ RUBIN, A. Modernity as a Code. The Ottoman Empire and the Global Movement of Codification. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. 2016, Vol. 59, No. 5, s. 839.

²⁹ IMBER, C. *The Ottoman Empire 1300–1650*, s. 229.

³⁰ KILINÇ, A. *The Influence of the Ottoman State on Islamic Law*, s. 561.

³¹ Úkolem vládce je podle řady politických teorií mimo jiné i zabezpečit aplikaci šaríy, tak jak s tím pracuje mj. i zmiňovaná teorie *sijása šar'ija*. Regulace života věřících prostřednictvím předpisů vydaných vládcem je jednou z pravomocí vládce. Je třeba v tomto ohledu rozlišovat nejen mezi šariou a *fiqhem*, ale i právními předpisy vydanými vládcem. K počátkům *sijása šar'ija* blíže např. BEZOUŠKOVÁ, L. *Vládnutí podle Božího zákona v islámském středověku*. In: BERÁNEK, O. – CERMANOVÁ, P. – HRUBÝ, J. *Jedno slunce na nebi, jeden vládce na zemi. Legitimita moci ve 14. století*. Praha: Academia, 2017, s. 260–281; dále i např. ZUBAIDA, S. *Law and Power in the Islamic World*. London: I.B. Tauris, 2005, s. 125 an.

³² AKGÜNDÜZ, A. *Islamic Private Law. Documents on Practice from the Ottoman Archives*. Rotterdam: Islamic University of Applied Sciences Rotterdam, 2017, s. 152.

³³ Zvykové právo se stává součástí *qánún náme*. NADOLSKI, D. G. Ottoman and Secular Civil Law. *International Journal of Middle East Studies*. 1977, Vol. 8, No. 4, s. 520.

3.2 Náboženské soudy

V jurisdikci již výše zmíněných náboženských soudů jednotlivých komunit leželo rozhodování o otázkách personálního statusu osmanských subjektů, tedy i o otázkách spadajících do oblasti rodinného, potažmo manželského práva. Muslimové povinně spadali pod jurisdikci islámských soudů a příslušníci nemuslimských komunit se mohli obracet na své soudy, pokud si tak přáli. Výjimkou byly případy, kdy jednou ze stran sporu byl nemuslim, rozhodování o ohrožení veřejného pořádku a bezpečnosti či vině a trestu s možností uložení trestu smrti.³⁴ Křesťanům a židům bylo umožněno se účastnit jednání u islámských soudů v rolích svědků nebo opatrovníků.³⁵ Příslušníci obou komunit se nezdřáhali obrátit na islámský soud a nechat jej rozhodnout jejich spor podle islámského práva.³⁶ Činili tak především tehdy, když neměli v dané lokalitě vlastní náboženský soud nebo jejich soud nedisponoval dostatečně silnou autoritou. Soudy islámské totiž mimo jiné plnily i roli „veřejných registrů a depozitáře“ ověřených smluv. Nadto měly tyto soudy k dispozici bezpečnostní složky státu, na rozdíl od náboženských soudů nemuslimských komunit, mohly tak efektivněji vynucovat výkon svých rozhodnutí.³⁷

V neposlední řadě se tak na islámské soudy nemuslimové obraceli tehdy, pokud pro ně pravidla islámské jurisprudence byla výhodnější a pokud to systém umožňoval, podobně jako muslimové využívali plurality uvnitř islámské jurisprudence samotné, jak bylo uvedeno výše. Například při zřizování a spravování náboženských nadací,³⁸ jejichž právní úprava byla řazena do práva personálního statusu, nebo v případě sporů mezi členy různých náboženských společností,³⁹ ale i v případě sporů uvnitř vlastní komunity včetně vlastní rodiny – nejčastěji to byla řízení týkající se manželství, rozvodu či péče o dítě.⁴⁰ Ženy tak u těchto soudů mohly využít pravidel islámské jurisprudence, která k ženám v některých otázkách byla vstřícnější než jejich právní systém. Bylo pro ně výhodnější se obrátit na islámský soud ve sporech o smluvní ujednání obsažených v manželské smlouvě nebo když chtěly požádat o rozvod manželství.⁴¹ Nutno podotknout, že podobnou volbu

³⁴ AL-QATTAN, N. *Dhimmis in the Muslim Court. Legal Autonomy and Religious Discrimination. International Journal of Middle East Studies*. 1999, Vol. 31, No. 3, s. 429.

³⁵ AL-QATTAN, N. *Dhimmis in the Muslim Court. Legal Autonomy and Religious Discrimination*, s. 429.

³⁶ Al-Qattan zkoumal soudní archivy obsahující nejrozličnější listiny z let 1174–1860 a ve své studii uvádí, že křesťané a židé vystupovali před soudem vcelku pravidelně. *Ibidem*, s. 429 an.

³⁷ SIMONSOHN, U. *Communal Boundaries Reconsidered. Jews and Christians Appealing to Muslim Authorities in the Medieval Near East. Jewish Studies Quarterly*. 2007, Vol. 14, No. 4, s. 331.

³⁸ Tj. *waqf*, pl. *awqáf*; Jsou takto například známé případy židů, kteří ze svého nemovitého majetku učinili předmět *waqfu* s tím, že spory týkající se napříště takového majetku byly rozhodovány dle islámské jurisprudence. GERBER, H. *Crossing Borders. Jews and Muslims in Ottoman Law, Economy and Society*, s. 56–57.

³⁹ Je takto znám případ, kdy křesťané žádali u islámského soudu o vykázní občana ze sousedství rovněž křesťana kvůli chronickému alkoholismu – GERBER, H. *Crossing Borders, Jews and Muslims in Ottoman Law, Economy and Society*, s. 108.

⁴⁰ AL-QATTAN, N. *Dhimmis in the Muslim Court. Legal Autonomy and Religious Discrimination*, s. 429–430.

⁴¹ Al-Qattan uvádí celou řadu případů i mimo oblast manželského práva, týkající se dalších oblastí práva personálního statusu, především práva dědického a zároveň odkazuje na studie jiných výzkumníků popisujících praxi z různých koutů Osmanské říše. Koptské ženy měly využívat zvyku muslimských žen a v manželské smlouvě ošetřovat některé otázky manželského soužití, křesťanky se obracely na soudce kvůli registraci obvěnění (*mahr*), respektive jeho první části předávaného obvykle při uzavření manželství ženě, pravoslavní křesťané zase v případech, kdy by měl být vyloučen z dědění rodič zesnulého potomka, Židovky zase v případech neplnění výživného ze strany manžela, obzvláště když chtěly rozvod z důvodu opuštění ze strany manžela. Mnoho zmiňovaných případů se týkalo rozvodů garantovaných křesťankám nebo židovkám (např. *chul'*, představující *de facto* vykoupení se ženy z manželství) či učiněných před

náboženského soudu nemohli činit muslimové, těm byly vyhrazeny pouze soudy islámské,⁴² jak již bylo uvedeno výše. Je zjevné, že když vedle sebe operovaly různé náboženské soudy rozhodující nadto podle odlišného hmotného práva, výsledné rozhodnutí ve sporu se mohlo v závislosti na soudu konkrétní denominace lišit. Volba soudu provedená návrhatelem tak mohla být provedena s ohledem na předpokládané rozhodnutí ve prospěch návrhatele, pokud byl tento obeznámen s možnými výsledky podle různých právních systémů a se spojenými finančními důsledky. Navrhovatel mohl mít i jiné důvody než ty výše zmiňované.

3.3 Konzulární soudy a kapitulace

Různorodá skladba obyvatel a s ní spojený právní pluralismus v Osmanské říši se projevil vedle fungování náboženských soudů i v existenci konzulárních soudů, které byly spjaty s kapitulacemi a aplikací exterritoriality na území říše. Vznik kapitulací, které se týkaly náboženských komunit na území Osmanské říše, lze datovat do 16. století.⁴³ Na základě kapitulací cizinci nepodléhali osmanskému právu, tj. pravidlům *fiqhu*, ale právu země původu. V počátečním období měly kapitulace především význam diplomatický⁴⁴ a obchodní, neboť se na dotčené subjekty nevztahovaly mj. daňové či celní povinnosti, a tak kapitulace usnadňovaly rozvoj mezinárodního obchodu.⁴⁵ V neposlední řadě ale byly konzulární soudy nadány pravomocí rozhodovat rodinněprávní spory.

Exempce vyplývající z kapitulací se tedy vztahovala na cizí státní příslušníky. Byly udělovány velvyslancům s jejich nástupem do funkce a sloužily i pro ochranu jejich personálu.⁴⁶ Jenže jejich počet se začal tak razantně zvyšovat, že se již nejednalo o nižší jednotky osob, ale i o statisíce.⁴⁷ Pokusem o zvrácení situace a zabránění nárůstu osob profitujících z kapitulací bylo vydání zákona o osmanské státní příslušnosti v roce 1869. Dle tohoto zákona již nebylo dále možné, aby osmanský státní příslušník žádal o státní příslušnost či ochranu jiného státu, nicméně evropské mocnosti tento předpis odmítly respektovat.⁴⁸

---

islámským soudem (manželem). AL-QATTAN, N. *Dhimmi in the Muslim Court. Legal Autonomy and Religious Discrimination*, s. 433 an.

⁴² IMBER, C. *The Ottoman Empire 1300–1650*, s. 208.

⁴³ Záměrem kapitulací bylo posílení obchodních vztahů a ochrana křesťanských poutníků na cestě do Svaté země. Jako první získala výhody z kapitulací Francie, která se také prezentovala jako ochránce katolíků na Blízkém východě, později se přidaly další evropské velmoci. DIPRATU, R. *Regulating Non-Muslim Communities in the Seventeenth-Century Ottoman Empire*. Routledge, 2021, s. 27.

⁴⁴ Kapitulace byly obnoveny zpravidla s nástupem nového osmanského sultána či s požadavky na změnu obsahu, jejich projednávání tak bylo příležitostí pro setkání a diskuzi mezi představiteli států. Aplikace kapitulací byla také pozastavena během války. DIPRATU, R. *Regulating Non-Muslim Communities in the Seventeenth-Century Ottoman Empire*, s. 9.

⁴⁵ QUATAERT, D. *The Ottoman Empire 1700–1922*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 79.

⁴⁶ Mohli jimi být tzv. dragomané – obvykle Řekové či Arméni. Blíže viz: QUATAERT, D. *The Ottoman Empire 1700–1922*, s. 81.

⁴⁷ Tamanaha ve své publikaci uvádí, že Rusko mělo umožnit 100 tisícům řeckých pravoslavných a Arménům získat toto postavení. Rakousko obdobně pomohlo 200 tisícům Moldavanů. Zmiňován je i poměr osob požívajících výhod díky kapitulacím, jež žily v Alexandrii po roce 1880, kdy z 230 tisíc obyvatel mělo až 50 tisíc obyvatel tento zvláštní režim. Obdobný počet osob s výsadami měl i Istanbul v polovině 19. století. Blíže viz: TAMANAHA, B. Z. *Legal Pluralism Explained. History, Theory, Consequences*. Oxford: Oxford University Press, 2021, s. 42.

⁴⁸ AHMAD, F. Ottoman Perception of Capitulations 1800–1914. *Journal of Islamic Studies*. 2000, Vol. 11, No. 1, s. 7.

Aplikace kapitulací konzulárními soudy byla čím dál častější,⁴⁹ začala silně oslabovat svrchovanost Osmanské říše a výkon moci na jejím území,⁵⁰ když umožnila, aby trestněprávní, obchodněprávní a i soukromoprávní spory byly řešeny konzulárními soudy namísto islámskými.⁵¹ Oslabení pozice osmanských soudů se projevovalo i v Egyptě, jakožto poměrně autonomní oblasti, kde fungovaly konzulární soudy, soudy smíšené, národní a náboženské. Každý soud měl jinak vymezenou věcnou a osobní působnost a aplikoval odlišné právní normy. Co se týče aplikace práva personálního statusu soudy, ta byla na nátlak zahraničních mocností, především Francie, vyhrazena konzulárním soudům a nebyla svěřena soudům smíšeným.⁵² Z hlediska manželského práva je důležité zmínit, že pokud byli konzulové nadáni pravomocí oddávat, bylo možné u konzulárního soudu také uzavřít manželství.⁵³ Konzulární soudy měly při uzavírání manželství dokonce zohledňovat zvyky regionu, ledaže by takové zvykové právo bylo v rozporu s veřejným pořádkem.⁵⁴ Možnost uzavřít sňatek před konzulárním soudem byla samozřejmě poskytnuta výlučně cizím státním příslušníkům.

3.4 Reformy tanzímátu⁵⁵ (1839–1876)

V 19. století Osmanská říše přistoupila k celé řadě reforem. Celé 19. století je možné rozdělit do tří fází – první reformy za vlády Mahmúda, dále reformy tanzímátu, o nichž bude stručně pojednáno níže, a pak třetí fáze, kdy byly přijímány zahraniční právní úpravy hmotného nebo procesního práva.⁵⁶ Reformy měly mít za cíl jednak potlačit rozpínavost evropských států na území Osmanské říše, obnovit vlastní svrchovanost, zamezit prohlubování úpadku a v neposlední řadě podpořit vzájemný obchod. Nástrojem k posílení říše měla být vojenská a daňová reforma, dále i reforma ústřední správy a také školství.⁵⁷ Ostatně změny v přístupu ke vzdělání, vzdělávání žen nevyjímaje, kontakty především elit se Západem, to vše mělo dopad i na představy o manželství.⁵⁸

⁴⁹ Viz např. studie zabývající se situací v Egyptě. TODD, D. *Beneath Sovereignty. Extraterritoriality and Imperial Internationalism in Nineteenth-Century Egypt*. *Law & History Review*. 2018, Vol. 36, No. 1, s. 112.

⁵⁰ AHMAD, F. *Ottoman Perception of Capitulations 1800–1914*. *Journal of Islamic Studies*. 2000, Vol. 11, No. 1, s. 2–9.

⁵¹ BANDAK, H. *Die Rezeption des schweizerischen Zivilgesetzbuches in der Türkei*. Bielefeld: Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2008, s. 35.

⁵² TODD, D. *Beneath Sovereignty. Extraterritoriality and Imperial Internationalism in Nineteenth-Century Egypt*, s. 131.

⁵³ BROWN, P. M. *Foreigners in Turkey. Their Juridical Status*. *University of California Libraries*, 1914, s. 70.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 61.

⁵⁵ Turecky reorganizace, k níž došlo za vlády sultána Abdul-Medžida I. (vládl 1839–1861) a následně i sultána 'Abdulazíze (vládl 1861–1876).

⁵⁶ ZUBAIDA, S. *Law and Power in the Islamic World*. London: I.B. Tauris, 2005, s. 122.

⁵⁷ V Osmanské říši do té doby nebylo vzdělání zabezpečováno státem, ale jednotlivými *millety*. O vzdělání muslimů primárně pečovali *'ulamá*, vyučující především náboženství. K proměnám vzdělávání docházelo postupně, kdy nejprve vznikaly koncem 18. a začátkem 19. století školy specializované na obory jakými jsou námořní inženýrství či medicína, nebo vzdělávající budoucí vojáky. Později se přidaly školy pro budoucí diplomaty a úředníky. Ambiciózní plán z roku 1846 pak představil návrh sekulární vzdělávací soustavy počínaje základními školami a univerzitami konče, který byl postupně naplňován. Vedle těchto škol existovaly i školy zřizované jinými *millety* nebo školy zahraniční (francouzské či britské a americké). Nadto byli studenti vysíláni na studia do zahraničí (např. do Paříže, Londýna či Vídně), aby se nejen zdomoňovali v jazyce (a byli schopni tlumočit myšlenky zahraničních autorů), ale i získali „moderní“ vzdělání. Blíže viz např. AKGÜN, S. *The Emergence of Tanzimat in the Ottoman Empire*, s. 8 an.

⁵⁸ ALTINBAŞ, N. *Marriage and Divorce in the Late Ottoman Empire. Social Upheava, Women's Rights, and the Need for New Family Law*. *Journal of Family History*. 2014, Vol. 39, No. 2, s. 5 an.

Reformy v základu měnily stávající systém – jejich záměrem bylo zrovnoprávnit muslimy a nemuslimy (viz Gülhanský vznešený dekret⁵⁹ z roku 1839 a Imperiální dekret⁶⁰ z roku 1856), výrazně zasáhnout do systému *millettů*, mimo jiné tím, že limitovaly i doposud poměrně široce vymezenou věcnou působnost soudů jednotlivých *millettů* na personální status. Ke změně systému přispěly i samotné nově přijaté kodifikace tím, že unifikovaly pravidla v některých otázkách napříč komunitami. Obecně kodifikace (i soukromého) práva jsou novum, proti němuž se stavěla poměrně velká část muslimských učenců – z mnoha důvodů. Zjevně se omezovala pluralita názorů vlastní islámské jurisprudence, kde každý z právních názorů byl teoreticky rovnocenný. Dále se učenci obávali ztráty svého výsadního postavení jakožto znalců práva, když státní moc tímto způsobem začala zasahovat do oblasti práva, obzvláště pokud kodifikace nevycházely z islámského práva, respektive pravidel *fiqhu*, ale přebíraly normy cizích právních řádů, jak tomu bylo u některých předpisů vycházejících zejména z francouzské právní úpravy.⁶¹

Manželské právo v tomto období nebylo ještě kodifikováno. Pravidla soukromého práva sice měla projít změnami, manželské, respektive celé rodinné právo těmto tendencím úspěšně odolávalo a byl přijat kodex upravující jiné oblasti práva než práva personálního statusu. Tím kodexem byla *Madžalla* či *Mecelle*,⁶² účinná od roku 1876. *Mecelle* sice neupravovala manželské právo, byly v ní však poprvé formulovány obecné principy a zásady (soukromého) práva a obsahovala mj. právní úpravu svéprávnosti či základní pravidla smluvního práva. Co do pravidel manželského práva, byla ponechána i nadále náboženským komunitám jistá autonomie, v rámci níž směly aplikovat pravidla odpovídající jejich náboženství. V oblasti manželského práva není možné hovořit o zavedení rovnosti⁶³ mezi jednotlivými náboženskými komunitami, a náboženská identita zůstala i nadále určujícím prvkem pro záležitosti personálního statusu.

3.5 Manželské právo v době reformem tanzímátu a po něm

Reformy tanzímátu s sebou přinesly změny v řadě oblastí života a nejinak tomu bylo i v oblasti manželského práva, byť změny nebyly zprvu až tak citelné. Manželské právo se postupně už před reformami tanzímátu dostávalo více do područí státu, který se rozhodl prostřednictvím právních předpisů upravit partikulární otázky – ať už procesního, nebo hmotného práva. Snahy o ucelenější právní úpravu ztroskotaly. Společným jmenovatelem řady dílčích změn se zdá být snaha o stvrzení či přiznání práv ženám nebo o získání

⁵⁹ *Hatt-i Šaríf Gülkhane*, viz GOMBÁR, E. *Moderní dějiny islámských zemí*, s. 141.

⁶⁰ *Hatt-i Humájún* viz TAGLIA, S. *Náboženství v Osmanské říši*, s. 56.

⁶¹ Konkrétně můžeme hovořit o *Zemském obchodním zákoníku* z roku 1850, představující překlad první a třetí knihy francouzského *Code de commerce* z roku 1807 (KILINÇ, A. *The Influence of the Ottoman State on Islamic Law*, s. 565), nebo trestní zákoník z roku 1859, jenž se inspiroval napoleonským kodexem z roku 1810, či zákonu o námořním obchodu. Jako důvod pro recepci francouzské (soukromo)právní úpravy na místo *fiqhu* (hanafijské právní školy) se uvádí snaha o právní přiblížení se Západu a usnadnění obchodněprávních vztahů s evropskými mocnostmi, stejně jako fakt, že pro některé právní otázky islámská jurisprudence toho času neměla nabízet příliš mnoho vhodných odpovědí a jevílo se tak vhodnější právní úpravu recipovat. BANDAK, H. *Die Rezeption des schweizerischen Zivilgesetzbuches in der Türkei*. Bielefeld: Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2008, s. 41.

⁶² *Arabsky al-Madžalla al-Ahkám al-Adalíja*.

⁶³ Imperiální dekret specificky hovořil o zavedení rovnosti ve vojenské službě, v oblasti spravedlnosti, vzdělávání a zaměstnání ve státních službách. KARPAT, K. H. *The Transformation of the Ottoman State 1789–1908*, *International Journal of Middle East Studies*. 1972, Vol. 3, No. 3, s. 259.

kontroly nad zásadními momenty rodinného života obyvatel, jak tomu bylo například u uzavírání manželství. Postupně se stalo zvykem zanášet manželské smlouvy do osmanských soudních registrů (především ve větších městech), takže začátkem 19. století osmanské registry již obsahují manželské smlouvy poměrně často,⁶⁴ obzvláště v Istanbulu. K strmému nárůstu registrací ale podle všeho dochází, až když jsou roku 1905 stanoveny sankce za nedodržení této povinnosti. V roce 1844 byl vydán dekret umožňující dospělým ženám si svobodně vybrat budoucího manžela a roku 1850 dekrety snažící se potírat praxi „únosů nevěst“, jež byla rozšířena především v Anadolii.⁶⁵

Roku 1874 bylo dekretem umožněno soudcům (*qudát*) uzavírat manželské smlouvy, pokud nebyl přítomen *walí* (zástupce dívky). *Walí*, typicky otec dívky, měl podle většiny názoru sunnitských právních škol povinnost dívku při uzavření manželství, respektive smlouvy, zastupovat. Namísto *walího* byl způsobilý jednat i soudce, avšak za předpokladu, že sňatek uzavírala dívka v pubertě (tudíž pohlavně zralá, *bulúgh*) nebo rozvedená žena.⁶⁶ Součástí manželské smlouvy bylo tradičně i ujednání o *mahrhu*, tzv. obvěnění, či „věnu“ určenému ženě.⁶⁷ *Fiqh* poměrně detailně upravoval jednotlivá pravidla tohoto právního institutu, lišící se v detailech podle jednotlivých škol. Roku 1881 se sultán rozhodl vydat edikt upravující minimální a maximální výši *mahrhu* podle společenského postavení nevěsty a zároveň uložil povinnost smlouvu registrovat u příslušného úřadu (matriky),⁶⁸ jak již bylo uvedeno výše. Toto opatření mělo vést k usnadnění uzavření manželství, protože bylo zvykem vynaložit poměrně vysoké částky na svatbu, často s cílem upevnit svou společenskou prestiž. Edikt měl usměrnit zvyk hradit tyto zbytečně vysoké finanční náklady.⁶⁹ Podobným směrem mířil i edikt vydaný již roku 1844, který zakazoval dar ženicha rodině nevěsty, zvaný *bašlik*.⁷⁰ Důvodem zákazu byly vzrůstající náklady ženicha související s uzavřením manželství, kdy ženich (případně fakticky jeho rodina) tradičně nevěstě dával jak *mahr*, tak i *bašlik*.

Nově byla dále uložena povinnost muslimům i nemuslimům uzavírat manželství se svolením jejich náboženských autorit, které manželství zanesly do svých matrik, ale i povinně registrovaly u příslušného úřadu. Pokud mělo být manželství uzavřeno před imámem, pak bylo třeba předchozího svolení ze strany soudu, a to pod hrozbou sankce pro imáma.⁷¹ Obdobná pravidla dopadala na lokální náboženské autority i v případě rozvodu, kdy byl okruh povinných osob rozšířen i o „hlavy rodin“, aby oznamovaly jak rozvod

⁶⁴ Ortaylı dokonce uvádí, že pokud tomu tak nebylo, mohli být partneři předvoláni před soud pro „soužití mimo manželství“. ORTAYLI, I. *Ottoman Studies*. Istanbul: Istanbul University Press, 2004, s. 162, 175. Tentýž ve svém příspěvku uvádí, že soudní registry v Ankafe a Kajserii potvrzují vzrůstající četnost registrací manželství koncem 19. století. ORTAYLI, I. *Ottoman Family Law and the State in the Nineteenth Century*. In: ORTAYLI, I. *Studies on Ottoman Transformation*. Piscataway, NJ, USA: Gorgias Press, 2010, s. 323.

⁶⁵ ORTAYLI, I. *Studies on Ottoman Transformation*, s. 145, 328.

⁶⁶ AKGÜNDÜZ, A. *Islamic Private Law. Documents on Practice from the Ottoman Archives*. Rotterdam: Islamic University of Applied Sciences, 2017, s. 152.

⁶⁷ V češtině blíže viz např. BEZOUŠKOVÁ, L. *Mahr v islámském rodinném právu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2023.

⁶⁸ AKGÜNDÜZ, A. *Islamic Private Law. Documents on Practice from the Ottoman Archives*. Rotterdam: Islamic University of Applied Sciences Rotterdam, 2017, s. 153.

⁶⁹ ORTAYLI, I. *Studies on Ottoman Transformation*, s. 152.

⁷⁰ Blíže viz ALTINBAŞ, N. *Marriage and Divorce in Early Twentieth Century Ottoman Society. The Law of Family Rights of 1917*. Disertační práce. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent University, 2014, s. 29–30.

⁷¹ ORTAYLI, I. *Ottoman Family Law and the State in the Nineteenth Century*. In: ORTAYLI, I. *Studies on Ottoman Transformation*. Piscataway, NJ, USA: Gorgias Press, 2010, s. 325.

manželství, tak i smrt rodinných příslušníků. Následně roku 1914 byla tato povinnost explicitně uložena i manželovi.⁷² V témže roce bylo povoleno, aby žena starší dvacet let mohla požádat soud o svolení k uzavření sňatku bez souhlasu svého zástupce (*waliho*).

Hanafijská právní škola je obecně v oblasti rozvodového práva v porovnání s ostatními sunnitskými právními školami poměrně restriktivní a umožňuje rozvod manželství jen velmi omezeně. Podle většinového názoru hanafijské právní školy žena mohla podat k soudu návrh na rozvod manželství v podstatě jen v případě impotence manžela. Tíživou situací žen se podařilo zlepšit až roku 1916. Toho roku vydaný edikt garantoval ženám právo na rozvod (*tafríq*) z důvodu dlouhodobé nepřítomnosti manžela⁷³ nebo jeho „nakažlivé nemoci činící společné soužití nebezpečným“.⁷⁴ Oba dva důvody pro rozvod manželství byly uznávány jinými právními školami (málikovskou a hanbalovskou) a zákonodárce tak použil legislativní techniku *tachajjuru* – techniku umožňující výběr jednoho z možných právních názorů.⁷⁵

Manželské právo bylo sice modifikováno prostřednictvím jednotlivých ediktů, ale ucelená právní úprava manželského práva, ať už samostatná, nebo jako součást Mecelle, přijata nebyla. Důvodem měly být rozdílné představy o tom, zdali má být vůbec manželské právo (pro všechny bez rozdílu) kodifikováno, a pokud ano, zdali by mělo odrážet názorovou pluralitu všech (sunnitských) právních škol.⁷⁶ Představa unifikovaného manželského práva narážela na nesouhlas nemuslimských komunit, obávajících se o ztrátu svých výsad.⁷⁷ Svou roli mohl sehrát i fakt, že k okamžiku příprav Mecelle, nedoznala osmanská rodina až takových změn, k jakým dospěla začátkem dvacátého století. Potřeba kodifikovat manželské, respektive rodinné právo se tak nezdála být až tak urgentní.⁷⁸

Symbolicky jako poslední právní předpis Osmanské říše⁷⁹ byl v roce 1917 promulgován Dekret o rodinných právech označovaný též za Osmanské rodinné právo. Právní předpis

⁷² ORTAYLI, I. *Studies on Ottoman Transformation*, s. 325.

⁷³ ALTINBAŞ ve své práci odkazuje na zprávu *Úřadu pro vydávání fatew*, respektive jeho části zvané od roku 1914 *Te'íl Mesáíl*, jejímž úkolem obecně bylo sbírat a prezentovat *fatwy* a stanoviska právních škol v časopise *Muhit al-Fetawá*. Podle tohoto stanoviska mělo docházet k případům opuštění místních žen cizinci-muslimy, aniž by byl znám jejich pobyt a zároveň ženy zůstaly bez finančních prostředků. Ve své podstatě se tak dostávaly do obtížně řešitelné situace, pokud by byla aplikována výlučně hanafijská právní škola. Tato zpráva se stala základem pro vydání *fatwy* šejch al-islámem 28. února roku 1916. ALTINBAŞ, N. *Marriage and Divorce in Early Twentieth Century Ottoman Society. The Law of Family Rights of 1917*, s. 144 an.

⁷⁴ Yildirim charakterizuje nemoc jako nakažlivou (YILDIRIM, S. *Aftermath of a Revolution. A Case Study of Turkish Family Law. Pace International Law Review*. 2005, Vol. 17, No. 2, s. 355) ne vždy se ale zdá, že se muselo nutně jednat o nakažlivou nemoc, zmiňována je např. lepra. Obdobně se totiž přistupovalo i k duševním chorobám (šílenství). Ženě pak náleželo právo volby zůstat s manželem nebo podat návrh o rozvod manželství. Soudec mohl odročit jednání a vynesení rozsudku až o rok, pokud byla možná léčba.

⁷⁵ Islámská jurisprudenc je založená na pluralitě právních názorů nejen mezi právními školami, ale i uvnitř nich samotných. I jednotlivec (učenec) nemusel po celou dobu svého života zastávat stejnou pozici a názor změnit. Ostatně změny právního postoje jsou zaznamenány již u aš-Šáfí'ího, hlavního představitele šáfí'ovské právní školy. Různé metodologické přístupy umožňují s pluralitou vcelku efektivně pracovat. Ať už se jedná o *tachajjur* (či *tardžih*), možnost volby s ohledem na nejvhodnější, preferované řešení, nebo o *talfiq*, kdy se dokonce, zjednodušeně řečeno, právní názory kombinují.

⁷⁶ YILDIRIM, S. *Aftermath of a Revolution. A Case Study of Turkish Family Law. Pace International Law Review*. 2005, Vol. 17, No. 2, s. 354.

⁷⁷ ALTINBAŞ, N. *Marriage and Divorce in Early Twentieth Century Ottoman Society. The Law of Family Rights of 1917*, s. 48.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 49.

⁷⁹ RUBIN, A. *Modernity as a Code. The Ottoman Empire and the Global Movement of Codification*, s. 829.

byl připravován komisí pěti osob (Mahmúd As'ad Effendi, Háfiz Šawqat Effendi, Said Bej, Alí Baš Hampa Effendi a Mustafa Fevzi Effendi)⁸⁰ a přijat vládou jako „dočasná právní úprava“, aby bylo možno omezit širší debaty v parlamentu.⁸¹ Návrh čítal 157 článků upravujících oblast manželské smlouvy a následků uzavření manželství (šest kapitol) a zániku manželství (tři kapitoly).⁸² I nadále tak nebylo upraveno několik oblastí rodinného práva – zmiňme především porozvodovou péči o děti, správu majetku nezletilých či určení otcovství.

Je třeba si ale uvědomit, že tento zákoník je poměrně přelomovým okamžikem, protože ve své podstatě byla poprvé formulována pravidla manželského práva nejen pro muslimy, ale i lid knihy.⁸³ Vycházelo se při tom z ideje rovnosti subjektů před zákonem a zároveň se tím upevnil vliv na rozhodování o rodinněprávních otázkách v nemuslimských komunitách. Osmanské rodinné právo bylo přijato ve formě ucelenějšího obsáhlejšího zákoníku v paragrafovém znění. Stalo se oficiálně součástí právního řádu – na rozdíl od výše zmiňovaných pojednáních o *fiqhu* od mulláha Husrawi a následně Ibráima Halebiho či návrhu uceleného zákoníku od Qadrího Páši *Al-ahkám aš-šarí'a fi-l- ahwál aš-šahsija 'alá madhab al-imám Abí Hanífa an-Numán* (Předpisy šaríj v oblasti práva personálního statusu podle právní školy imáma Abú Hanífy) z roku 1875.⁸⁴

Osmanské rodinné právo bylo průlomové i v tom, že vycházelo nejen z *fiqhu* hanafijské právní školy, ale i z ostatních (sunnitských) právních škol, pokud se jejich právní názor zdál být v dané situaci příhodnějším řešením. Případů odklonu od hanafijské právní školy má být více než dvacet a většinou byla dána přednost názoru málikovské právní školy.⁸⁵

⁸⁰ AKGÜNDÜZ, A. *Islamic Private Law. Documents on Practice from the Ottoman Archives*. Rotterdam: Islamic University of Applied Sciences Rotterdam, 2017, s. 155.

⁸¹ Blíže ke komisím a návrhům právní úpravy viz: ALTINBAŞ, N. *Marriage and Divorce in Early Twentieth Century Ottoman Society. The Law of Family Rights of 1917*, s. 154 an.; Autor odkazuje i na publikaci *A Brief History of the Ottoman Empire*, jejímž autorem je Şükrü Hanioğlu, který na straně 163 k tomu mj. uvádí, že zde nebyla ze strany vlády vůle připustit příliš silnou pozici Parlamentu a začala proto „vydávat dočasné právní předpisy stvrzované říšským dekretem ve chvíli, kdy Parlament nezasedal“, z čehož se následně měla stát praxe až „dočasné právní předpisy“ začaly dominovat. Jako příklad uvádí právě Osmanské rodinné právo vydané tímto způsobem.

⁸² Kniha Manželství obsahovala části upravující zasnubny, předpoklady uzavření sňatku, překážky uzavření sňatku (i pro křesťany a židy), manželskou smlouvu (se zvláštní částí vztahující se na křesťany), „rovnost“ (turecky *kefaet*, arabsky *kafá'a*), neplatné manželství (zvláštní části se vztahovaly na muslimy, křesťany i židy), pravidla upravující samotný vztah mezi manžely (zvláštní sekce pro křesťany) a pravidla obvěnění, povinného daru manželce (turecky *mehr*, arabsky *mahr*) spolu s výživným (*nafaqa*). Druhá kniha o rozvedech reguluje obecně rozvody, zapuzení (odvolatelné i neodvolatelné), zrušení manželství. Zvláštní část zákona o rozvedech pak dopadá na křesťany. Upraveny jsou i následky zániku manželství jako výživné pro nezvedenou ženu či vdovu (*nafaqa*) a samotnou „čekací dobu“, dobu známou pod názvem *'idda*.

⁸³ Tj. pro křesťany a židy, jejichž rodinné právo byl upraveno ve zvláštních částech předpisu v závislosti na pravidlech jejich náboženství. Rodinné právo se tak vyhnulo unifikaci, jak by se na první pohled mohlo zdát a i nadále byly rozdíly v otázkách polygynie (dovolené muslimům a židům, nikoli však křesťanům) či rozvodů. Pro velkou nevoli, kterou přijetí Osmanského rodinného práva v nemuslimských komunitách vyvolalo, byly části zákona upravující jejich rodinné právo, roku 1919 zrušeny. Altinbaş odkazuje na knihu od Ebru Kaybaşe (v tureckém jazyce), podle níž „V ORP 13, 27 a 5 článků konkrétně se týkalo židů, křesťanů a lidí obou náboženství. Kromě toho bylo 115 článků společných muslimům a křesťanům, 134 článků bylo společných muslimům a židům a 97 článků bylo společných lidu všech tří náboženství.“ ALTINBAŞ, N. *Marriage and Divorce in Early Twentieth Century Ottoman Society. The Law of Family Rights of 1917*, s. 192.

⁸⁴ Tento se měl ale původně vztahovat jen na území dnešního Egypta a nikdy formálně nenabyl účinnosti. Překlad předpisu viz EBERT, H.-G. *Die Qadrí-Páshá-Kodifikation. Islamisches Personalstatut der hanafitischen Rechtsschule*. Frankfurt am Main: Petr Lang, 2010.

⁸⁵ Autor uvádí, že důvody pro volbu názoru jiné než hanafijské právní školy byly uvedeny zvlášť v odůvodnění k zákonu, aniž by blíže specifikoval samotná odůvodnění. AKGÜNDÜZ, A. *Islamic Private Law. Documents on Practice from the Ottoman Archives*. Rotterdam: Islamic University of Applied Sciences Rotterdam, 2017, s. 156.

Novátorské bylo i vymezení okruhu adresátů norem na všechny občany bez ohledu na náboženství. Na druhou stranu obsahoval celou řadu výjimek pro křesťany a židy s ohledem na zvláštní pravidla jejich rodinného práva.

Pokud bychom se podívali blíže na dílčí pravidla Osmanského rodinného práva z oblasti práva manželského, zjistili bychom, že došlo k řadě změn. Častokrát se tak dělo ve snaze poskytnout vyšší ochranu ženě, což se ne vždy setkalo s kladnou odezvou v konzervativnějších kruzích muslimské společnosti.⁸⁶ Jako příklady změn si můžeme uvést zvýšení minimální hranice pro uzavření manželství z patnácti let na sedmáct u dívek a na osmáct u chlapců. Po vzoru hanbalovské právní školy bylo ženám umožněno mnohem více modifikovat budoucí soužití manželů pomocí zvláštních ujednání v manželské smlouvě. Snoubenci tak mohli již pamatovat například na situaci, kdy by muž uzavřel další manželství, a pro tento případ si žena mohla ve smlouvě vymínit rozvod manželství.⁸⁷ Nezdá se však, že by toto byl nejpalčivější problém, jemuž osmanské ženy čelily. Polygynie neměla být v Osmanské říši až tak rozšířeným jevem, jak by se na první pohled mohlo zdát.⁸⁸ Hlasy proti polygynii se objevovaly už dříve⁸⁹ a argumentace ve prospěch jejího omezení byla hledána uvnitř náboženského systému. Život muslimských vdaných žen mohl být strastiplný, pokud zažívaly v manželství příkoří a zároveň nemohly podat u soudu návrh na rozvod manželství. Důvody, pro něž mohl soud ženu rozvést, byly omezené, byť předešlé edikty se snažily situaci zlepšit připuštěním dalších dvou důvodů. Osmanské rodinné právo jakožto platný právní předpis Osmanské říše tyto důvody dále rozšiřuje a zároveň svazuje rozvod zapuzením (*taláq*) procedurálními pravidly. I když byl zákoník vcelku pokrokový, byl předmětem kritiky, jelikož neupravoval řadu klíčových otázek rodinného práva, jakými je *nasab* (původ), *hidána* (faktická péče o dítě náležející matce) či *nafaqa* (výživné pro manželku a děti).⁹⁰

S ohledem na rok přijetí právního předpisu je zjevné, že Osmanské rodinné právo bylo účinné v Osmanské říši pouze krátce, konkrétně jen osmáct měsíců. Podle všeho s sebou přineslo i nejasnosti ohledně své aplikace v jednotlivých částech říše, na což by mimo jiné ukazovaly mnohé dotazy směřované například na ministra vnitra ohledně registrací manželství⁹¹ atd. Dne 19. června 1919 byl zrušen a nahrazen jiným právním předpisem, který byl ale následně roku 1920 zrušen spolu s dalšími právními předpisy vydanými po roce 1918.

⁸⁶ Altinbaş analyzovala téměř čtyřicet článků jednoho z největších oponentů Osmanského rodinného práva, učenice Sadrettina Effendiho, a ukazuje na nich, co bylo učenci trnem v oku – ať již stanovená minimální hranice pro vstup do manželství, jeho registrace, omezení polygynie nebo rozšíření důvodů pro rozvod manželství. Blíže viz: ALTINBAŞ, N. *Marriage and Divorce in Early Twentieth Century Ottoman Society. The Law of Family Rights of 1917*, s. 175–185.

⁸⁷ WELCHMAN, L. *Special Stipulations in the Contract of Marriage. Law and Practice in the Occupied West Bank. Recht van de Islam*. 1994, Vol. 11, s. 57.

⁸⁸ Různé statistiky z tohoto období ukazují na poměrně nízký výskyt polygynních manželství, kolem 2,5 %.

⁸⁹ Učenců volajících po jejím omezení bylo několik – ať už egyptští učenci Muhammad 'Abduh, nebo Qásim Amin, který už roku 1900 byl k polygynii poměrně kritický a považoval ji za nepřipustnou, protože nelze dostát pravidlům Koránu, že se muž má spravedlivě chovat ke všem svým manželkám. Další argumentem v neprospěch polygynie byl kontext seslání verše jakožto přímé reakce na konkrétní situaci v muslimské komunitě, kdy bylo třeba zabezpečit potřeby mnoha sirotek. Blíže viz např. ZUBAIDA, S. *Law and Power in the Islamic World*. London: I.B. Tauris, 2005, s. 148 an; BEZOUŠKOVÁ, L. *Islámské rodinné právo se zaměřením na právo manželské*. Praha: Leges, 2013, s. 77 an.

⁹⁰ AKGÜNDÜZ, A. *Islámic Private Law. Documents on Practice from the Ottoman Archives*. Rotterdam: Islamic University of Applied Sciences Rotterdam, 2017, s. 157.

⁹¹ ALTINBAŞ, N. *Marriage and Divorce in Early Twentieth Century Ottoman Society. The Law of Family Rights of 1917*, s. 163 an.

Zdá se však, že v praxi byl zákoník aplikován navzdory jeho zrušení, jak ukazují soudní archivy. Lze nalézt rozhodnutí nejen z roku 1919, ale i z roku 1923, v nichž někteří soudci (*qādī*) odkazovali právě na tento předpis.⁹²

Jiná situace ale byla v některých nástupnických státech Osmanské říše, kde platilo ještě podstatně déle, a to buď do konce mandátního období, nebo do doby, než státy přijaly jinou právní úpravu. S Osmanským rodinným právem se tak setkáme v Sýrii až do roku 1953, v Jordánsku až do roku 1951 a na území Libanonu a Izraele je platný dodnes, byť jen částečně. Jinými slovy, v centrální části Osmanské říše platilo Osmanské rodinné právo paradoxně podstatně kratší dobu než v ostatních nástupnických státech, protože bylo nahrazeno občanským zákoníkem již roku 1926. Tento zákoník vycházel ze švýcarského občanského zákoníku⁹³ a v oblasti manželského práva vykazoval řadu odlišností, např. stanovil minimální věkovou hranici pro uzavření manželství (vyšší než podle hanafijské právní školy), zakázal polygynii, zrovnoprávnil přístup k rozvodu, odlišně pojal i „čekací“ dobu (*iddu*) po rozvodu manželství atd.⁹⁴ Zákoník tak měl představovat krok směrem ke kýžené modernizaci společnosti, kde je náboženství odděleno od státu, byť na patriarchálním modelu uspořádání rodiny mnoho nezměnil.

Vztahy mezi manžely byly sice regulovány hmotným právem, neméně podstatná byla i právní úprava soudnictví a určení věcně příslušného soudu. I zde jsme postupem času svědky odklonu od „tradičního“ modelu, kdy rodinněprávní, tj. i manželskoprávní spory jsou rozhodovány šariátskými soudy. Roku 1839 začaly vznikat občanské soudy,⁹⁵ které ukončily dominanci soudů islámských. Soudům islámským byly v jurisdikci ponechány záležitosti personálního statusu – zahrnující i otázky manželství, dědictví a islámských nadací. Od roku 1914 po přijetí výše uvedeného Osmanského rodinného práva přestaly rozhodovat spory mezi manžely i soudy křesťanské a židovské. Cílem bylo sjednotit soudní praxi.⁹⁶

Závěrem

Podíváme-li se na vývoj manželského práva v Osmanské říši až do jejího zániku, ne příliš překvapivě zjistíme, že systém byl zprvu značně pluralistický. *Milletový systém* umožňoval jednotlivým náboženským skupinám si autonomně řídit celou řadu aspektů života. Pravidla manželského práva, stejně jako ostatní pravidla rodinného a dědického práva

⁹² *Ibidem*, s. 188 an.

⁹³ Volba švýcarského občanského zákoníku neměla být náhodná. Podle „důvodové zprávy“ měl být vybrán jako zákoník upravující vztahy v pestré společnosti a nad to byl zákoníkem novým, moderním.

⁹⁴ YILDIRIM, S. Aftermath of a Revolution. A Case Study of Turkish Family Law. *Pace International Law Review*. 2005, Vol. 17, No. 2, s. 357–361.

⁹⁵ *Nizámije*, nabízí se označení soudy *sekulární*, nicméně odborná literatura se vyhýbá dualistickému vnímání tohoto historického období jako zápasu sekulárního a náboženského či jako moderního a tradičního. Zdůrazňován je spíše selektivní přístup a imitace, které ale samotnými Osmany neměli být vnímány jako sekularizační. RUBIN, A. *Ottoman Nizamiye Courts. Law and Modernity*. Palgrave Macmillan, 2011, s. 15 a RUBIN, A. From Legal Representation to Advocacy. Attorneys and Clients in the Ottoman Nizamiye Courts. *International Journal of Middle East Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, Vol. 44, s. 2, označení *civilní* či *občanské* se jeví jako nejvhodnější, užívá ho např. AMARA, A. Civilizational Exceptions. Ottoman Law and Governance in Late Ottoman Palestine. *Law and History Review*. 2018, Vol. 36, No. 4, s. 915.

⁹⁶ AKGÜNDÜZ, A. *Islamic Private Law. Documents on Practice from the Ottoman Archives*. Rotterdam: Islamic University of Applied Sciences Rotterdam, 2017, s. 156.

byla aplikována v závislosti na náboženské příslušnosti jednotlivce, kdy jednotlivá náboženství (a jejich směry) měla vlastní korpus pravidel. Pluralismus se projevuje i ve *fiqhu*, regulujícím manželské právo, přičemž řada pravidel se liší napříč právními školami, ale i uvnitř nich samotných. Fiqh a jiné náboženské normativní systémy pracovaly i s lokálně se lišícími obyčejí a kulturně či etnicky podmíněnými pravidly svých komunit. To vše dohromady tvořilo systém pravidel aplikovaný i soudci, na které se bylo možné s manželskými spory obrátit. S touto pluralitou byli soudci šariátských soudů schopni především do 16. století umně pracovat a pohybovat se napříč právními školami. Postupem času se soudci šariátských soudů čím dál tím více spoléhali na konkrétní spisy (hanafijských) učenců a fatwy významných muftíů ve své rozhodovací praxi. Sultán sice mohl vydávat různé právní předpisy a jít i nad rámec šaríy, na poli manželského práva tak ale nečinil. Kodexy vydané v období tanzímátu, jakkoli představovaly v muslimském prostředí radikální změnu dramaticky omezující dosavadní pluralitu, manželské právo neupravovaly. Pluralitní systém založený na *milletech* přetrvával poměrně dlouho, až do rozpadu Osmanské říše po první světové válce. Unifikaci se těsně před rozpadem Osmanské říše nevyhnulo ani manželské právo, krok jdoucí za hranici doposud myslitelného – jednoho právního předpisu pro všechna náboženství. Tyto změny spolu se změnami v soudnictví, kdy náboženské soudy začaly být více omezovány ve prospěch „státních“ soudů, podtrhly obecný trend přijímání kodifikací a potažmo unifikace, manželské právo nevyjímaje, v prostředí, které umně pracovalo s pluralitou.

Legal Pluralism in the Ottoman Empire Since the Second Half of the Nineteenth Century and Marriage Law

Karolína Hanzlová (<https://orcid.org/0000-0002-0575-8836>) –

Lenka Bezoušková (<https://orcid.org/0000-0002-2567-1682>)

Abstract: The paper presents the phenomenon of legal pluralism in the Ottoman Empire, where family law is at the forefront of interest. It focuses on the period from the second half of the nineteenth century until the very demise of the Ottoman Empire. A millet system is at the forefront of interest, showing the different positions of individual religious communities. The article focuses on the development in the field of law and court system, before and after the reforms of the tanzimat. It refers to the manifestations of legal pluralism in the judiciary, where both religion and nationality played a role. The reforms of the tanzimat, which were introduced in order to formalize the rule of law and centralize the administrative system, are discussed in the second part of the contribution, including the changes that brought these reforms into family law, mainly into marriage law. The pluralistic character of the system has been significantly behind the reforms of the tanzimat regime itself and crowned in the field of family law by the adoption of Ottoman family law.

Keywords: legal pluralism, millet, Ottoman Empire, qanun-name, family law, marriage law, Islamic law, religious courts, nizamiye courts